

глибини кишені». Але не можна стверджувати, що цей вислів належить саме Є.Чикаленку, так як дослідники творчості братів Білоусів зазначають, що вони часто у повсякденних справах послуговувалися цим правилом. Та й не потрібно сперечатися про авторство цих слів. Де було б українське слово, якщо б тоді його не підтримали ці сподвижники – важко сказати. У їхньому виконанні меценатство було справжнім, а не шароварним. Вони обмежували себе і рідних у побуті, заробляли гроші лише з однією метою – витратити їх на розвиток та втілення однієї національної ідеї. Вони щодня тихо і наполегливо продовжували традицію, яка об'єднувала Східну, Західну, Центральну, Південну та Північну Україну.

Якою буде наша країна завтра, важко прогнозувати. Але якщо така давня традиція меценатства, яка передається з покоління в покоління, забудеться, сподіватися на вільну державу, мову та культуру, напевно, не слід. Україна зараз, як ніколи, потребує справжніх меценатів.

Наук. кер. - Яременко Л.М., *ст. викл.*

ЛІРИЧНИЙ РЕВОЛЮЦІОНЕР ВАСИЛЬ БЛАКИТНИЙ: ЛЮДИНА У ВИРІ ЕПОХИ

Євтушенко О., *студ.*

Він повісив у собі лірика, – так стисло й точно схарактеризував усю глибину душевної драми Василя Блакитного Микола Хвильовий. Він мусив напоказ винищити в собі поета, хоч у душі назавжди ним залишився. В історії України Блакитний, перш за все, – політик: комуніст, революціонер, агітатор, нарком пропаганди. Насправді ж запал і талант цієї людини були майже безмежними: редактор, журналіст, видавець, публіцист, критик, організатор літературного процесу, урешті (попри все) – поет. Ще один дрібний штрих Хвильового – і стає зрозуміло, чому ж усі ці грані постаті Блакитного змушені були відступити на другий план: він був людиною епохи. Епохи неоднозначної, складної, епохи, у якій романтизм й ідеалізм змушені були поступитися прагматизмові й рішучості, епохи, у якій чуттєвості й ліризмові не залишилося місця.

Василь Михайлович Елланський (Блакитний) народився 12 січня 1894 року в родині священика в селі Козлі Чернігівщині. Після смерті батька матір змушена була сама виховувати трьох дітей. Через матеріальну скруту у 1903 році сім'я переїхала до Чернігова (у великому місті легше було знайти роботу і до того ж тут жив материн дядько, який матеріально підтримував Елланських). У десятирічному віці Василь змушений вступити в духовну семінарію: для сина священика навчання було безкоштовним, вихованцям давали якусь одежину й годували, що теж стало вагомим аргументом для родини. У 18 років запальна, лірична, мрійлива натура юнака знаходить вираження у віршах. Ці перші поетичні спроби схвально сприйняв Михайло Коцюбинський, на знаменитих зустрічах у вітальні якого Василь почав з'являтися досить часто. Після закінчення семінарії юнак слідом за давнім другом Павлом Тичиною вступає до Київського комерційного інституту. Недарма ж говорять: «Скажи, хто твій друг, і я скажу, хто ти». Для Елланського духовним побратимом, людиною, котра багато в чому визначила його світогляд, був Тичина – неперевершений лірик, поет, який умів чути музику сфер.

Револьюційна романтика 1917 року цілком захопила Василя Елланського: він організовує револьюційні гуртки, допомагає в діяльності «Просвіті», стає співорганізатором повітового селянського з'їзду, на початку літа вступає до партії українських есерів, стає головою її Чернігівського губернського комітету. Він уже нова людина: комунар, револьюціонер. Навіть ім'я у нього відтепер нове – Василь Блакитний. Чому Блакитний? Згадується Микола Хвильовий, який мріяв про загірну комуну в голубих степах. Елланський теж ідеалістично вірив у щасливе комуністичне майбутнє, відділене поки блакитним туманним серпанком. Може, із цієї мрії й з'явилося його нове ім'я?

Віховим у долі Блакитного став перший – вимушений, із наказу партії – контакт із журналістикою. Після III з'їзду УПСР його обрано до складу ЦК партії й призначено редактором офіційного органу – газети «Боротьба». Журналістом, публіцистом Блакитний залишився до кінця свого життя. У «Боротьбі» активним помічником редактора став найвідоміший культурний діяч свого часу – Михайло Яловий (Юліан Шпол). Газета ця була повністю в дусі свого часу, відмітна хіба надзвичайно агресивною риторикою

й крайньою лівою позицією. Але це тоді нікого не дивувало: такою ж була переважна більшість друкованих органів.

Паралельно з «Боротьбою» Блакитний редагує й літературно-науковий двотижневик «Зшитки боротьби». Він також – один з ініціаторів створення партії українських лівих есерів, яких за назвою редактованої ним газети називали «боротьбистами». Члени УКП (бор.) входили з більшовиками до уряду (ВУЦВК) й мали загалом спільні світоглядні засади, які різнилися тільки поглядом на національне питання. Недарма ж із 1919 року боротьбисти стали називатися українськими комуністами. У березні наступного року УКП (бор.) об'єдналася із КП(б)У, до якої вступив Блакитний, згодом уведений до складу її ЦК.

Однак навіть ставши членом КП(б)У, Блакитний не одразу переборює у собі «націоналістичні залишки боротьбизму». Це, наприклад, виявилось у статті «Комуністична партія України та шляхи її зміцнення», з якою він виступив у пресі в листопаді 1920 року, а далі – у виголошеній ним співдоповіді на V Всеукраїнській конференції КП(б)У. «Ідеалізуючи боротьбизм, Блакитний твердив, ніби КП(б)У зміцніла і стала позитивною силою тільки внаслідок вступу до неї боротьбистських кадрів. Водночас він нехтує російськими більшовицькими кадрами», – з обуренням писали про нього радянські дослідники.

Блакитний справді людина свого часу, безпосередній учасник багатьох знакових в українській історії подій: за часів Центральної ради потрапив до Лук'янівської в'язниці за антиурядову відозву «До робітників і селян України», очолював повстання проти гетьмана в Полтаві, був одним із лідерів боротьби з Денікінським наступом, в Одесі брав участь у створенні підпільної друкарні.

У 1920 році Блакитний засновує й редагує газету «Вісті ВУЦВК», яка стала центральним українським радянським виданням. У цей час він – нарком пропаганди УСРР, уведений у склад ВУЦВК, а тому у редакційній практиці змушений послідовно відстоювати офіційну урядову позицію. Сам редактор у «Вістях ВУЦВК» друкував статті й фейлетони, які підписував псевдонімом «Валер Проноза». Тематика статей, фейлетонів була найрізноманітніша – вони торкалась і міжнародних справ, і внутрішньогосподарських, і загальнокультурних, і літературно-мистецьких («Перемога радвлади на Україні», «Національна

політика пролетаріату», «Історичний анекдот»). Зокрема, у статті «Тим, що чекають», Блакитний зазначав: «Ми (комуністи) можемо відходити і відступати, але прийшли ми назавжди». Разом із тим він, повіривши в політику українізації й те що слова «українець» і «комуніст» можуть стояти поряд (як повірив і його товариш Хвильовий), пише, що «буржуазні націоналісти не можуть більше кричати про те, що радвлада чинить утиски українській мові, оскільки вона усіма засобами сприяє її розвитку». Фейлетони з'являлися разом з карикатурами, які малював Сашко – майбутній геній українського кінематографу Олександр Довженко. 1920-1921 року Блакитний очолює колегію Всевидаву (об'єднаного державного видавництва УСРР), найпотужнішого на свій час, у якому друкувалися сі найпомітніші твори й усі найпомітніші письменники – від Михайля Семенка й Валеріана Підмогильного до Миколи Хвильового й Павла Тичини.

У 1923 році з ініціативи Блакитного створене одне з перших літературних об'єднань в Україні – спілка пролетарських письменників «Гарт» (на противагу «сільським» письменника «Плугу»), до якої увійшли М. Хвильовий, П. Тичина, В. Сосюра, М. Йогансен, В. Поліщук та ін. (загалом – близько 200 членів в багатьох містах по всій Україні, де спілка мала свої відділення). У редагованій газеті Блакитний не може не відобразити перебігу літературного життя, у яке активно включається. Але в офіційному органі уряду розгорнутим літературним дискусіям було не місце. Так реалізувався новий проект Блакитного – журнал «Література. Наука. Мистецтво». М. Зеров зазначав, що у 1923 році «живу участь у літературному житті приймали газети: київський «Більшовик», що після реорганізації завів у себе досить великий літературний відділ, та харківські «Вісті» Всеукраїнського виконавчого комітету рад, що з другої половини року стали випускати щотижневий додаток «Література. Наука. Мистецтво» (ЛНМ)». Того ж року вийшло 12 номерів журналу.

У ЛНМ точилася гостра дискусія з приводу тогочасного літературного процесу. Симптоматичною в цьому плані виглядає стаття у № 18 (11 травня) за 1924 рік «Українська літературна академія», підписана криптонімом Г-н. У ній, зокрема, йшлося: «З деякого часу в Харківських літературних колах, що гуртуються довкола «Гарту» й «Плугу», зародилася думка про оформлення процесу зростання української революційної літератури в

інституції академічного типу, що самим появом своїм схарактеризувала б дозрілість нової української літератури та підводила під дальший її розвиток тверді, сталі підвалини». Називатися спілка мала Українською літературною академією. Утім, як засвідчила історія, проект не відбувся, натомість уже по смерті Блакитного амбітний план був фактично реалізований Хвильовим під іншою назвою – Вільна академія пролетарської літератури (ВАПЛІТЕ).

Саме Блакитний долучив до журналістики Майка Йогансена, який виступав на шпальтах ЛНМ переважно у ролі рецензента. Крім того, на сторінках ЛНМ з'явилися уривки роману, якому судилося стати «першим авантурним романом» в українській літературі. Йдеться про твір «Пригоди Мак-Лейстона, Гаррі Руперта та ін.», підписаний криптонімом Й. М., під яким ховався Майк Йогансен. 1 червня 1924 року в журналі опубліковано «Уривок із авантурного роману», а 8 і 15 червня – «Африка». Усі три частини пізніше включено до «Пригод...».

Але безперечно найбільш вагомою подією, пов'язаною не лише із «Культурою і побутом» (як від початку 1925 року називався журнал ЛНМ), не лише із журналістсько-видавничою діяльністю Блакитного, але – без перебільшення – із долею цілої генерації «розстріляного відродження» стала публікація у додатку до «Вістей ВУЦВК» циклу памфлетів Миколи Хвильового «Камо грядеши» із вольового рішення Блакитного, який не міг не усвідомлювати провокаційності випадів, але свідомо пішов на цей ризикований крок. «Перший лист до літературної молоді» «Про «сатану в бочці», або про графоманів, спекулянтів та інших просвітян» з'явився друком 30 квітня у №17, другий – «Про Коперника з Фрауенбурга, або абетка азійського ренесансу в мистецтві» – 31 травня у № 20, третій – «Про демагогічну водичку, або справжня адреса української ворончини, вільна конкуренція, ВУАН і т. д.» – 21 червня у № 23. Саме цим циклом відкрилася знаменита літературна дискусія 1925-1928 років, яка пізніше стала підставою для арешту Ялового, звинувачення Хвильового в захопленні фашизмом, масових репресій проти сотень українських інтелігентів.

Василь Блакитний – ініціатор заснування двох журналів, які стали прикметними не лише для буремних 1920-х. Вони існують досі, ставши вже не виданнями епохи, а виданнями-епохами в

історії української журналістики. Перший – «Червоний перець», який дуже швидко здобув популярність серед читачів і десятиліттями залишався найтиражнішим гумористичним журналом Радянського союзу. Другий журнал, який завдячує появою на світ невтомній натурі Блакитного – літературно-мистецький місячник «Всесвіт», який до сьогодні нагадує читачам: «Засновано 1925 року з ініціативи М. Хвильового, В. Блакитного, О. Довженка». Журнал проіснував три роки, після чого розпався й був відновлений тільки 1934 року.

Окремо слід говорити про підтримку Блакитного, яку він надавав молодим письменникам, користуючись зі свого високого партійного становища. Він – фактично «хрещений батько» в літературі для Григорія Косинки (Стрільця), адже саме в «Боротьбі» Блакитного з'явився друком перший твір новеліста – згадка з дитячих літ «На буряки», опублікована 4 травня 1919 року.

Редактор Блакитний зіграв поворотну роль і в житті Остапа Вишні. У «Розповідях про неспокій» Юрій Смолич зазначає: «Взагалі, не було б Блакитного, то, можливо, не було б і Вишні». Після гострих випадів проти білогвардійщини у 1919 році Вишня опиняється під загрозою розстрілу. «Невідомо, яка б була його дальша доля, – пише Смолич, – коли б не почав клопотатися його долею Блакитний: він через Центральний Комітет партії, членом якого він був, та через ВУЦВК, депутатом якого він теж був, визволив Вишню і привів до себе в редакцію». Так Остап Вишня почав працювати в газеті «Вісті» перекладачем, а пізніше почав писати власні фейлетони. Уперше літературний псевдонім Павла Грунського – Остап Вишня – з'явився 22 липня 1921 року в газеті «Селянська правда». За два роки (1923-1924) в одних «Вістях ВУЦВК» сатирик опублікував п'ятсот творів.

На «літературно-науково-мистецький» і «гартівський» період діяльності Блакитного припадає ще одне блискуче відкриття – відкриття для України таланту Миколи Куліща, на той час провінційного журналіста, який досі не поставив жодної п'єси. Ю.Смолич зазначав, що влітку 1924 року він «одержав від Блакитного з Харкова лист. Блакитний писав, що за відомостями, які він має від Дніпровського та редактора одеської газети «Чорноморська Комуна», в Одесі об'явився молодий початкуючий драматург. Блакитний доручав мені знайти цього драматурга і ознайомитися з його п'єсою – чи не придасться вона для

«гартованського» збірника п'єс для села? У постскрипті Блакитний ще додав: а може, це якраз і буде та п'єса, якої так потребує сучасний український театр?..». Блискуча редакторська й літературна інтуїція не підвела Блакитного.

У листопаді 1925 року проблеми із серцем, що від дитинства турбували Блакитного, знов нагадали про себе. Іван Сенченко згадував: «Блакитного поклали в лікарню в Померках, Хвильовий почав організовувати одвідування хворого Еллана. Ходило не менше як чоловік з десять: Тичина, Куліш, сам Хвильовий, Копиленко, Йогансен. Закликаючи товаришів до поїздки в Померки, він, це я сам чув, висував такі аргументи: треба одвідати хворого товариша, показати йому, що він не сам, що всі ми з ним, що справа, за яку він бореться, — і наша справа». 4 грудня 1925 року людини величезного запалу, гарячого революціонера й непересічного публіциста не стало.

Священницький син Василь Елланський; революціонер, політик Василь Блакитний; фейлетоніст, публіцист Валер Проноза; романтичний поет Вас. Еллан — у нього були різні імена, у ньому поєдналися непоєднувані риси. Він — син епохи, який заради цієї епохи убив у собі (чи принаймні сховав від світу) Вас. Еллана, залишившись в історії Василем Блакитним. Але епоха й система не оцінили його акту «душевного самогубства»: у 1937 році його визнали «антирадянським елементом». Без жодних пояснень і обґрунтувань. Бо він був справжнім сином епохи — епохи «Розстріляного відродження». Його посмертно тавровано, могилу спалюжено. Його ім'я стало в один ряд із жертвами репресій кривавого 1937-го — Л. Курбасом, В. Підмогильним, М. Зеровим, М. Бойчуком, Ю. Шполем, П. Филиповичем, М. Йогансеном, М. Кулішем...

Наук. кер. — Яременко Л.М., ст. викл.